

BORTZIRIETAKO HIZKERAREN ZENBAIT BEREZITASUN GAURKO GAZTEEN MINTZAIRAN

Sarrera

Bortzirietako hizkerak dituen zenbait berezitasun –helduen artean barra-barra entzuten direnak– gero eta gutiago aditzen dira gaurko gazteen eta haurren mintzairan. Lehen euskara ahoz aho ikasten zen eta bertako hizkeraren berezitasunak hobeki igarotzen ziren gurasoengandik seme-alabetara edo lagunetatik lagunetara. Gaur bertze eragile batzuk ere baditugu euskara ikasteko orduan: handiena eskola, eta, eskolatik aparte, hedabideak –ahozkoak nahiz idatziak–, inguruko herrietakoekin dugun gero eta harreman handiagoa, eta abar. Honek guziak izugarri lagundu dio gure herrietako euskarari nahiz eta, normala den bezala, onurarekin batera hutsune batzuk ere ekarri dituen eta horietako bat, hain juxtu, tokian tokiko berezitasun batzuk galdu izana.

Gaurko nire asmoa ez da kexa egitea, bai baitakigu galera anitz eboluzio baten ondorio izaten ahal direla; are gutiago kritika egitea. Kritika egiten hasi eta, nori egin behar diogu? Eskolari?

Gogoratu bertzerik ez dugu zein zen gure herrietako euskararen egoera orain dela 26 urte –1980-1981 ikasturtean–. Beran erraterako, 12-14 urteko mutikoen %54k bakarrik zekien euskaraz. Eta nesken artean %32k eta nesken %50ek ez zuen ulertu ere egiten euskaraz. (Kontuan hartu ikasturte horretan ikastolan ikasten ari ziren zaharrenek oraindik bederatzi urte zituztela). Eta Etxalarren, nahiz eta 12-14 urteko gehienek euskaraz jakin, mutiko eta neska guziak –%100– gaztelaniaz aritzen ziren elkarrekin. Eta Igantzin gauza bera gertatzen zen, eta Lesakan %12k egiten zuten elkarrekin euskaraz.

Gaur, ikusita mutiko-neska guziek dakitela euskaraz, ia denak elkarrekin euskaraz ari direla, eta izan den aldaketa, neurri handi batean, eskolari esker izan dela, –hasieran ikastolari esker eta gero gainerako eskolei esker– nola hasiko gara, bada, eskola kritikatzin? Egia da bere hutsuneak ere ekarri dituela, baina onura anitzez handiagoa izan da.

Bertzalde, nire helburua ez da azalpen sakon bat egitea edota berezitasun guziak xehero-xehero aipatzea. Niri nabarmenak iduritzen zaizkidan

berezitasun batzuk aipatuko ditut eta horietatik, zein ari diren gutika-gutika desagertzen eta zein diren indarrean dirautenak.

Eta azkenik, gazteei eginen dizkiedan erreferentziak, normala den bezala, Berako gazteei buruzkoak izanen dira, horien euskara baita gehien entzuten dudana. Baina badut uste, ñabardurak ñabardura, bertze herrietako gazteek ere antzera solastatzen direla, inoizka entzuten diedanean halatsu egiten baitute.

Eta bertzerik gabe has gaitezen berezitasun batzuk aipatzen.

1. Bokalismoa

Jakina da, bai Bortzerrietan eta bai Malerrekan, bokalen arteko elkarketetan *e* eta *o* bokalak beti ixten direla bokal ireki baten aitzinean daudenean, hala nola:

e+a > ia: atea > atia, esnea > esnia...

e+o > io: behor > bior; etxe ona > itxi ona...

e+e > ie: igandeetan > igandietan / iganditan; jabeena > jabiena / jabina...

o+a > ua: astoa > astua; beroa > berua...

Eta bokal ixte honi eusten zaio bai helduen, bai gazteen artean.

Baina Malerrekan ez bezala, Bortzerrietan (eta Sunbillan ere bai) **i+a**, **i+o** eta **i+e** bokal elkarketetan **y** epentetikoa sartzen zaie tartean, hala nola: zuba > zubiya, ardia > ardiya...; medio > mediyo, demonio > demoniyo...; biek > biyek, banekien > banakiyen...

Dena dela, Beran eta Etxalarren gehiago markatzen da epentesia Lesakan, Igantzin eta Arantzan baino. Gainera, gaur egun, azken hiru herri hauetan *i* bokala atonoa denean ez da sartzen **y** epentetikorik; tonikoa denean, bai: *ttikíya*, *argíya*, *herríya*; baina *basérria*, *ikáragarria*, *demónio*. Halere, N. Holmer-ek¹ 1954an Arantzan egin zuen ikerketan, atonoen ondotik ere **y** epentetikoa ageri da, hala nola: *arráilaríya*, *alférkeríyan*, *izúgarriya*, *lámiyak*, *illárgiyan*, *txistúlaríya*... Honek erran nahi du galdu berria dela atonoen ondoko **y** epentetikoa.

Ana M^a Echaidek² 1965-1967 urteetan egindako inkestan, gaur egungo banaketa ageri da: *illárgia* (Ar., Les. Sunb.) / *illárgiya* (Bera, Etx.)³;

¹ Holmer, N. M., 1964, *El idioma vasco hablado*, Seminario "Julio de Urquijo, San Sebastián. 137-147.

² Echaide Itarte, A. M., 1983, "El euskera en Navarra. Encuestas lingüísticas 1965-1967", *Eusko Ikaskuntza, Cuadernos de Sección, Hizkuntza eta Literatura*, 8.

elórria (Ar., Les., Sunb.) / *elórriya* (Bera, Etx.)⁴; *ipúrdia* (Ar., Les., Sunb.) / *ipúrdiya* (Bera, Etx.)⁵.

Beran eta Etxalarren, bada, tonikoa nahiz atonoa izan, ongi kontzen zaio ezaugarri honi, oraindik ere, adinekoen artean, eta bertze herrietan baino gehiago markatzen da: *bíyek*, *ipúrdiya*, *illárgiya*, *elórriya*. Eta Etxalarren zenbait hiztunek, *aseya*(*< hasia*), *aundeya*, *ikaragarreya*... ahoskatzen dute.

Eta inesibo singularrean, batez ere Arantzan eta Igantzin, hagitz maiz asimilazioa egiten da, batez ere *i* tonikoa denean eta batzuetan atonoa denan ere bai: *errían* > *erriyin*; *guzían* > *guziyin*; *zazpían* > *zazpiyin*; *azpían* > *azpiyin*...; *lénbizian* > *lémiziyin*.

Gosta zitzaigun *lémiziyin*. (Igantzi)

Gaur y epentetikoa galtzen ari da gazteen artean eta erran genezake ia erabat galdu dela zenbait gazte eta haurren hizkeran, nahiz eta *erriyin* eta gisakoak inoizka entzuten diren. Hortaz, gaur gazteek berdin gauzatzen dute *atea* eta *eztia* hitzen bokal elkarketa: *atia* eta *eztia*. Adinekoek, ordea, bereizten segitzen dute: *atia*, baina *eztiya*.

Aferesia. Gauza jakina da eskualde honetan indar handia duela aferesiak. Kasurik zabalena aditzaren hasierako *e-* eta *i-* bokalak ezabatzea litzateke, hagitz maiz isiltzen baita: *ekarri* > *karri*; *eman* > *man*; *ezagutu* > *zautu*; *etorri* > *torri*; *ikusi* > *kusi*; *ikasi* > *kasi*; *izan* > *zan*; *ibili* > *billi*:

Bertze bazkakin nasteko *zatten* tzen. (Bera) Emen ez ta *kusten* grifua ongi. (Etxalar)

Gureztat beti ongi *zatten* da. (Igantzi)

Ta aurten *kar* dut bat bakararra. (Lesaka)

Eta ez aditzek bakarrik, bertze hitz batzuek ere galtzen dute inoizka hasierako bokala: *akordeona* > *kordiona* / *kordioia*; *etxe* > *txe*; *hemen* > *men*; *isilik* > *xilik*; *ipurdi* > *purdi*; *itsusi* > *tsusi*...

Denbora agitz *tsusia* jarri zen. (Arantza)

Pagua *zatten* tzen eta *purttik* bota ta billu pistara. (Arantza)

³ Ibid. 38. or.

⁴ Ibid. 94. or.

⁵ Ibid. 152. or.

Hauetz gain, *ere* lokailuak eta *omen* eta *ote* partikula modalek ere maiz galtzen dute hasierako bokala: *ere* > *re*; *omen* > *men*; *ote* > *te*.

Ta ill ura *re* bueltan kar gunun. (Bera)

Ondarko, jua *te* zen? Eztakit batere. (Bera)–*In te te?* (< egin ote dute?)

–Bai, *in zamar te* (< egin izan behar dute). (Arantza)

Aferesia gero eta gutiago egiten da gazteen eta haurren hizkeran.

Bertzerik da orainaldiko aditz laguntzailean egiten den aferesia: *ditut* > *ttut* (*tut*); *ditit* > *ttit* (*tit*); *dituzte* > *ttuzte* (*tuzte*); *ditiogu* > *ttiogu* (*tiogu*); *dinat* > *ñat*; *dute* > *te*, *duzu* > *zu*; *dizuet* > *zuet*..⁶

Urtin iten *tu* iru prueba or, motobonbak ia ongi *tun* mangerak ta... (Etxalar)

Gañerako telebistak ere ikusten *ttugu* agitz ongi. (Lesaka)

Arrunta da eskualde honetako mintzairan eta gazteen eta haurren artean ere ohikoa da entzutea.

Sinkopa. Beti erran izan da goi nafarrerako hizkera anitzen ezaugarria dela sinkopa, eta garbi dago Bortzerrietan hagitz anitz ageri dela. Kasurik gehienetan, ezabatzen den bokalaren aitzineko silabak darama azentu nagusia: *abísatu* > *abístu*; *espératu* > *espétu*; *garízuma* > *garízma*; *kamíseta* > *kamísta*; *diférente* > *difénte*; *arrátsetan* > *arrástan*; *zínetan* > *zíntan*...

Espetu, oyek kentzian *irausko* (< erakutsiko). (Bera)

Ez genun *disfrutu* nai den bazala. (Igantzi)

Bakotxak matten tzun kafia ta kopa edo *txokóltia* edo gazta ta ogiya. (Arantza)

Pionak *arrastan* (< arratsetan) ibiltzen tzuten. (Etxalar)

Ordun bai, asi ziren *zintan* (< zinetan) lanin. (Igantzi)

Sinkopa kontu honetan Arantza dugu txapeldun, bertze lau herrietan egiten ez direnak ere egiten baitituzte: *basérritarra* > *basértarra*; *astélehena* > *astélna*; *itsásotik* > *itsástik*; *fabríkatik* > *fabríktik*; *eskópetakoa* > *eskóptkua*; *bezálako* > *bezálko*; *dagóeneko* > *dagónko*; *hanketan* > *ánktan*; *góizago* > *góizgo*...

Egia da gazteen eta haurren hizkeran ez dela adinekoen artean bezainbat sinkopa egiten, baina orokorki nahiko ongi kontzen diote ezaugarri honi.

⁶ Parentesi artean daudenak Etxalarko formak dira, gero ikusiko dugun bezala, Etxalarren palatalizaziorik egiten ez dutelako.

Diptongoen murrizketa hauek egiten dira:

- eu > u:** euri > uri; euli > uli; euskara > uskara
- ai > i:** baino > biño; igitai > igitti; bezain > biziñ
- ei > i:** edozein > edoziñ; ehiztari > izturi
- au > a:** aurpegia > arpegia; aulkia > alkia; gaurgero > gargerero

Murrizketa hauek gaurko hizkeran ere egiten dira orokorki.

Hiatoaren murrizketa:

- e+a>ia>i:** denean > denin; umeak > umik; bidean > bidin
- o+a>ua>u:** astoak > astuk; oiloak > oiluk; soroan > sorun
- u+a>u:** erotuak > erotuk; buruak > buruk; neguan > negun
- i+a>i:** txistulariak > txistularik; nekazariak > nekazarik
- i+e>i:** ttikiena > ttikina; azienda > azinda; Zubieta > Zubita
- e+e>ie>i:** emakumeena > emakumina
- o+e>ue>u:** auzoetan > auzutan; gurasoekin > gurasukin
- u+e>u:** pañuelo > pañulo; kazuela > kazula; Goizueta > Goizuta

Lau *emakumezkuk* eta bi *gizonezkuk* ziren. (Arantza)

Gero bertze *auzuri* tokatzen tzayo. (Etxalar)

Bai, *astirtin* eta *astizkenin* ere bai. (Lesaka)

Dena dela, Etxalarren eta Beran batez ere, maiz eusten zaio hiatoari: *denian*, *soruan*, *erotuak*, *auzuetan*, eta abar. Eta batzuetan hitzun berak biak erabiltzen ditu, baita esaldi berean ere:

Barrenian zielikan, ostatun *barrenin* zielikan, tirua eskautu zaion. (Bera)

Bolada *batin inautik* egondu ziren franko *akautuak*. (Etxalar)

Gazteek ia bere horretan kontzen diote murrizketa honi.

2. Kontsonantismoa

Kontsonantismoari dagokionez, aldaketa batzuk nabari dira dagoeneko kontsonante batzuen ahoskeran gazteen artean eta batez ere hurren artean:

- a) **Ll > y.** Yeismo delakoa iritsi da eskualde honetako herrietara ere: billatu > biyatu; botilla > botiya, ibilli > ibiyi, Pello > Peyo... Orain dela urte batzuk, hemengo jendeari kanpotar batek erran behar: *aizue*, *Bortzerrietako haurrei izigarri kostatzen zaie ll ahoskatzea*, eta *batzuei ezinezko zaie*. Nik dudarik ez dut egiten –eta ni neune

izanen nintzen lehenbizikoa–, ez zutela sinetsiko. Egia da oraindik entzuten dela **ll** gazte batzuen artean, baina, Beran, behinik behin, hurrei ezinezkoa egiten zaie **ll** ahoskatzea. Orain dela bizpahiru aste egin nuen proba Beran, hamaika urteko dozena bat neska-mutikoekin, eta ez nuen lortu bakar batek ere ongi ahoskatzea. Denek **y** egiten zuten. Horrela, berdin-berdin ahoskatzen zituzten *maila* eta *mahaia* > *maya*; *oihua* eta *oiloa* > *oyua*

- b) Gauza bertsua gertatzen hasi da **ts** kontsonantearekin. Gure eskualdean nabarmenki ahoskatu izan da orain artio kontsonante hau. Baina hondar urteetan **tx** ahoskatzen du haur eta gazte anitzek: *itxua*, *itxusia*, *otxoa*, *lotxa*, *matxa*, *pentxatu*...
- c) *Paper*, *plater*, *ur* eta *zur* hitzen **-r** badakigu samurra dela: *papera*, *platera*, *ura*, *zura*. Baina hurrengo hitza kontsonantez hasten denean, gogortu egiten zaigu: *paperr* *polita*, *platerr* *ttikia*, *urr* *zikina*, *zurr* *samurra*.

Bortzerrietan, hurrengo hitza bokalez hasten denean samur ebaki izan da orain artio eta halaxe ahoskatzen dute adinekoek: *paperarina* (*paperariña*), *plater ederra* (*platerederra*), *ur ona* (*urona*), *zur ustela* (*zurustela*).

Gazteen artean, ordea, gogortu egiten da bokalen aitzinean dagoenean ere: *platerr* *ederra*, *urr* *ona* eta abar.

- d) **Nb** > **m** ahoskatzen da Bortzerrietan eta horrela egiten dute adinekoek: *lehenbizi* > *lemizi*, *zenbat* > *zemat*, *egin behar du* > (*e*)*imardu*...

Ikusi *balima* zte usuak, *egomar* te al den bezala gordiak.
(Etxalar)

Gazteen artean nekez entzuten da **m**; normalean **nb** egiten dute, hala nola, *lenbizi*, *zenbat*, (*e*)*inbardu*...

- e) Bortzerrietan, ia Euskal Herri osoan bezala, *ez* adberbioaren ondorengo **b** eta **d** eta **g** (**g** ez beti), ahoskabetu egiten dira: *ez bada* > *ezpada*; *ez da* > *ezta*; *ez gara* > *ezkara* / *ez gara*.

Halere, gazteen eta batez ere haurren hizkeran ohikoa da *ez bada*; *ez da* eta *ez dute* eta gisakoak entzutea.

f) **Palatalizazioa.** Etxalarren izan ezik, palatalizazioa anitz egiten da Bortzerrietan eta gazteek ere, oro har, ongi kontzen diote hitz egiterakoan: *ukittu, itto, dittu (>ttu)*... Baina hurrengo bi kasu hauetan galtzen hasi da gazteen artean:

- **ind+bokala > indd+bokala** egin izan da Bortzerrietan eta horrela ahoskatzen dute adinekoek: *inddar, mainddire, aginddu, arinddu, zikinddu*...

Saldetsan *inddartuak*, Iratxekoberin ere bai. (Bera)

Gazteen artean gero eta gehiago entzuten dira: *indar, maindire, agindu, arindu, zikindu*...

- Bortzerrietako herrietan, Malerrekan ez bezala, *izan, egon, erran, eman* eta *eraman* aditzen aditz izena palatalizatu egiten da, hala nola: *izatten, egotten, erratten, ematten, eramatten*. [Etxalarren: *izaiten, egoiten, erraiten, emaiten, eramaiten*].

Argiñanok *erratten* dun bazala dena probextu imar da. (Arantza)

Emen gustura *egotten* gara. (Igantzi)

Urte aunitz da asi nitzela premiuk *eramatten*. (Lesaka)

Beti giro polita *emaiten* du eta gustorat *egoiten* gara. (Etxalar)

Gazteek normalean kontzen badiote ere oraindik palatalizazio honi, haurrak galtzen hasi dira –Beran behinik behin–, eta *izaten, egoten, erraten*... ahoskatzen dute. Eta Etxalarren ere gauza bera ari da gertatzen, alegia *ematen, erraten, egoten*... diotela, *emaiten, erraiten, egoiten*... erran ordez.

Orain dela hiruzpalau urte Etxalarko hamabortz urteko mutiko batekin solasean hasi eta *izaten, egoten*... ahoskatzen zuela ohartu nintzen; hori ez zela Etxalarren erabiltzen den ahoskera erran nionean, berak kontra egin zidan, alegia, Etxalarren *izaten, egoten* erraten zela. Iaz hemeretzi urteko neska bati ere gauza bera entzun nion eta honek ere mutikoak errandakoa erantzun zidan. Eta nik: *ohar zaitez, ohar zaitez nola ahoskatzen duen zure amatxik berarekin solas egiten duzunean*. Handik egun batzuetara berriz elkar ikusi eta, nik deus galdetu baino lehen, bera aitzinatu eta erran zidan:

arrazoi duzu, amaxik izaiten, emaiten, egoiten... erraten du; eta amak ere bai.

- Palatalizazioaren kontua bukatu baino lehen aipatu nahi nuke Berako gazte batzuei, eta 20-30 urte artekoei bereziki, palatalizazio berri bat entzuten diedala, lehen entzuten ez nuena. *Dira* adizkia *ttire* bihurtzen dute; *etorri ttire, joan ttire, egon ttire...*

3. Izen morfologia

Izen morfologian bakarrik deklinabideko bi kasu aipatuko ditut: *adlatibo (nora)* kasua *-rat* egiten dute batez ere Beran eta Etxalarren: *etxerat, mendirat... joan naiz; ama ikusterat joan behar dut.*

Itturirat joaki gara ura *ekartzerat* (Bera)

Bertze hiru herrietan erregularri *etxera, mendira...* egiten dute.

Gazteen artean, ordea, nekez entzuten da *norat* aldaera.

-*Noraino* kasuarekin ere antzeko zerbait gertatzen ari da. Adinekoen artean oraindik entzuten den forma ez da *-raino, -ñigo* baizik, hala nola: *mendiñigo / menditañigo, Lesakañigo, ...*

Satelite oitan *izartañigo* joan nahi dute. (Lesaka)
Sunbillañigo sartu da lañoa. (Arantza)

Gaurko gazteei *mendi(ra)ño, mendita(ra)ño, izarta(ra)ño, Sunbillaño* entzuten diegu.

4. Aditz morfologia

Aditz morfologiari dagokionez, aditz batzuen jokabide aldaketa, eta ahalera aipatu nahi nituzke.

Orain artio *hitz egin* eta *mintzatu* erabili izan dira Bortzerrietan, baina horiek baino maizago sinonimo diren *solas egin* eta *solastu* –Hiztegi Batuan *solastatu*–. Eta hauen jokabidea hau izan da orain artio: *solas egin dut*, baina *solastu naiz*.

Gaurko gateek eta haurrek *solas egin* ia ez dute erabiltzen eta *solastu dut* erraten dute gero eta gehiago *solastu naiz* erran beharrean.

Gauza bertsua gertatzen ari da *jokatu* eta *jostatu* aditzekin. Beti bereizi izan dira:

Pilota partida *jokatu dut*.
Patioan gustora(t) *jostatu naiz*.

Gaurko nerabeek *jostatu* gutitan erabiltzen dute; *jokatu* gehixeago. Eta orain artio hemen erabili ez den *jolastu* –berez *jostatu*-ren sinonimo dena– anitzez gehiago, *jostatu* nahiz *jokatu* adierazteko:

Pilota partida *jolastu dut*.
Patioan gustora(t) *jolastu dut*.

Ikusten den bezala, adiera aldatzeaz gain, aditzaren jokabidea ere aldatu dute: *jolastu dut*, *jolastu naiz* erran beharrean.

Eta *behar izan* aditzaren jokabidea ere aldatzen ari da. *Behar izan* aditz iragangaitz batekin doanean (*etorri*, *ibili*...), gure eskualdean orain artio *joan behar dut* edo *hurbildu behar dut* erran izan da.

Gaurko gazteen eta haurren artean ohikoak dira *joan behar naiz*, *hurbildu behar naiz*.

Ahalera. Botzerrietan ia beti *ahal izan* aditzaren bidez egin izan da: *egiten ahal du*, *egiten ahalko du*, *joaten ahal da*... eta arrunt guti erabiltzen dira *-kedun* adizkiak, *joan naiteke*, *egin nezake* eta gisakoak. *-kedun* adizkiak batez ere modu inperzonalean erabiltzen dira: *intteke* (< *egin daiteke*), *joantteke* (< *joan daiteke*)... Eta noizean behin entzuten dira *eztazket* (< *ez dezaket*) bezalakoak.

Eta gazteek ere *ahal izan*-ekin egindako formak *-kedun* adizkiak baino anitzez gehiago erabiltzen dituzte. Baina betiere, *-kedunak* adinekoek baino aise maizago.

Ezezko formetan bi aldaera erabiltzen dira normalean: *ez du egiten ahal*, *ez da joaten ahal* batetik, eta *ezin du egin*, *ezin da joan* bertzetik.

Nik ez tut merke *itten al*. (Arantza)
Bi kuadrilla *ezin* tziren ibilli auzo batin. (Arantza)

Gazteei, berriz, hagitz gutitan entzuten zaizkie *ez dut egiten ahal* sailekoak eta, ia beti, *ezin du egin, ezin da joan...* erabiltzen dituzte.

5. Joskera

Atal honi dagokionez ere nabari daitezke aldaketa batzuk badirela adinekoen eta gazteen artean:

A) **Erlatiboak** *bait-* aurrizkiarekin egiten dira maiz:

Mendi artara joan da Miguel, onddo aunitz billu *baigiñuen* (onddo anitz bildu *genuenera*). (Bera)

Nik enitun izautu Gaztelun, itxi aundi bat *baita*, Bankun onduan. (Etxalar)

Or bizi da Martin, zakur ttiki bat *baitu*. (Igantzi)

Adinekoen mintzairan arrunt samarra den egitura hau nik ez diet inoiz entzun hurrei eta gazteei.

B) **Denborazko perpausak** egiteko badira forma bereziak. Hurrengo egitura hauek arruntak dira adinekoentzat:

➤ ***-n denboran*** (= *-nean*).

Lana egiten *den denborin* ezin da besta ein. (Etxalar)

Istilluk izan gintun gerra asi *zen denborian*. (Bera)

Gazte eta haurren artean ia ez da entzuten.

➤ ***-(e)larik(an)*** (= *-nean*):

Gero zakuk urratzen *ttuztelikan* (< dituztelarikan) ere, an egotten gara. (Lesaka)

Bertzia andik unat eldu da, ta *neizulikan* (< nahi duzularikan) gelditzen tzu emendikan. (Arantza)

Forma hau, ordea, adinekoek bezain maiz erabiltzen ez badute ere, anitzetan entzuten da gazteen eta haurren artean ere.

➤ ***-t(z)earekin*** (= *-t(z)en denean/duenean*).

Lehen ikusitako *-nean*, *-n denboran* edo *-larik(an)*-ek duten erranahi berbera hartzen du, baina beti geroari egin behar dio erreferentzia, ez iraganari. Hortaz, *fruta erostearekin ordaintzen nuen* edo *ordaintzen dut* edo *ordainduko dut* erraten ahal dut, baina ez, *fruta erostearekin ordaindu dut* edo *ordaindu nuen*.

Ori sasoya *akautzikin* erranen dut. (Igantzi)
Semia *alletzikin* abituko gara Irunara. (Bera)

Egitura hau, Beran behinik behin, nekez entzuten da gazteen mintzairan.

➤ ***Bezala*** (= *bezain laster*).

Itxin sartu *bazala* dutxatzeko erran diot. (Bera)

Joannes Etxeberri Ziburukoak erabiltzen du zentzu honetan.
Manual devotioenezcoaren 1.090 bertsoan honela dio:

«Hitzaz eta gutzaz berdin duc, herio cruela /
gure ahoa hersten duc hi aguertu **beçala**».

Denborazko forma hau ez dut inoiz entzun gazteen artean.

6. **Aditz atzizkiak**

Bortzerrietan eta inguruko herrietan hiru aditz atzizki erabiltzen dira: *-ki*, *-katu/ketu* eta *-gogo*. Hirurak anitz erabili izan dira gaur artio eta orain ere erabiltzen dituzte adinekoek; gazteen artean, aldiz, hagitz guti erabiltzen dira eta galtzeko zorian daudela iduritzen zait. Ikus ditzagun banan-banan hiru atzizkiak.

A) **-ki aditz atzizkia.**

Aditzoinari lotzen zaio, ez partizipioari: *ibilki*, *ekarki egoki*... Hiru eratara erabiltzen da:

- Adizki trinkoak erabili ordez, *puntukaritasuna* adierazteko erabiltzen dena. Gauza jakina da, Iparraldeko euskalki batzuetan bezala, Nafarroako Zugarramurdi, Urdazubi, Etxalar eta Bera herrietan aditz trinko batzuen adizki puntukariak: *doa* / *zihoan*, *dabil* / *zebilen*, *dakar* / *zekarren*, *darama* / *zeraman* perifrastikoki ere egiten direla, hala nola: *joaki da* / *joaki zen*,

ibilki da / ibilki zen, ekarki du / ekarki zuen, eramaki du / eramaki zuen:

Baserritik *ekarki zuen* traktoria rebisiua eiteko. (Etxalar)
Plazara *joaki naiz* Olentzero ikusterat. (Bera)

Garbi dago Beran eta Etxalarren bi adizkiak entzuten direla, – trinkoa eta perifrastikoa–, gauza bera adierazteko: *noaie* eta *joaki naiz*, erraterako. Beran behinik behin, adizki perifrastikoak (*joaki naiz, ibilki naiz...*), ekialdeko auzoetan mendebaldekoetan baino anitzez ere maizago entzuten dira. Eta normala da horrela izatea, mendebaldeko auzoak Lesakatik hurbilago baitaude eta, lehen erran dugun bezala, Lesakan adizki perifrastiko horiek ez baitira erabiltzen.

Gazteek eta haurrek ere maiz erabiltzen dituzte eta, segur aski, adinekoek baino maizago. Bertako berezitasuntzat hartzen dituzte batzuek eta indarrean daude. Eta erabiltzen ez ziren herrietan ere hasi omen dira sartzen, lesakar batek kontatu zidana egia baldin bada. Lesakako haur batzuei *joaki naiz, ekarki dut* eta gisakoak entzuten omen zizkien, eta erran ere erran omen zien: *zer hasi zarete orain joaki eta ekarki? Hori ez duk Lesakakoa, hori Berakoa duk.*

Honek erran nahi du beharbada lehen baino indar handiagoa hartzen hasi dela.

- **ki aditz atzizkiaren** bigarren erabilera *diosala* egiteko erabiltzen dena da. Adiera honetan bortz herrietan erabiltzen da, eta bai Nafarroako ondoko eskualdeetan ere. Eta gutienez hurrengo aditzekin erabiltzen da: *ari izan, egon, heldu* (= *etorri*-ren erranahiarekin), *ibili eta joan*. Adibidez:

Ze, ariki? (= zer, ari zara, ari zara?)

Egoki?, egoki? (= bazaudete?, bazaudete?)

Ze, helduki? (= zer, bazatoz?)

Ibilki? (= bazabiltza?, bazabiltza?)

Joaki? (= bazoaz?, bazoaz?)

Hona hemen Arantzan aditutako adibide bat:

-*Ze, egoki?, egoki?* (= zer, atsedeen hartzen?)

-*Bai, eta zu ibilki?* (Arantza) (= bai, eta zu paseoan?)

Adiera honetan ez diet inoiz entzun gazteei eta haurrei.

- **-ki aditz atzizkiaren** hirugarren adiera: *hanpatzailea* gaztelaniazko “*resulta que*” edo adierazten duena.

-ki hanpatzailea deitu genion Patxi Salaberrik, Juan Joxe Zubirik eta hirurok *Fontes Linguae Vasconum*⁷ aldizkarian argitaratu genuen “-Ki aditz atzizkiaren gainean” lanean esaldiari nolabaiteko hanpadura-edo ematen diolako. Perpausari ñabardura edo indar berezia eman nahi diogunean, doinuaz gainera, erabiltzen dugun baliabideetako bat aditz laguntzailea ezabatzea izaten da. Adibidez:

A bai! Iñen diat bai nik itxia!

Ta arek itxia iñ! (Bera) [Gaztelaniaz, “*y va la hace*” edo “*y resulta que..*” edo holako zerbait]

Ta arek itxia iñ esaldiak indar berezia du, hanpatua dago. Eta nola lortu du hanpatzea? Batetik *egin* aditzari laguntzailea kendu dio eta partizipio burutua soilik utzi. Esaldiak ez du indar bera *ta arek itxia in tzuen* erranda. Eta bertzetik, doinua ere bertzelakoa ematen zaio *ta arek itxia in* erratean.

Eta hanpadura adierazten duen ekintza puntukaria baldin bada eta aditz horrek puntukaritasuna adierazteko aditz formarik, baldin badu, partizipio burutua erabili beharrean, aditz oinari – *ki* aditz atzizkia paratuz moldatzen da.

Hauek dira Bortzerrietan *-ki* aditz atzizkia erabiliz, hanpadura puntukaria adierazteko, erabiltzen diren aditzak:

Ageriki, ariki, egoki, ekarki, eramaki, helduki, ibilki, izaki (*izan* eta *ukan* adieran), *joaki, eta jakinki*. Eta noizean behin: *eduki(ki), biziki* eta *nahiki*. Adibideak:

Ta eskolan dena erdaraz, guk erdarik ez *jakinki* ta. (Arantza)

Nor izanen eta ama *izaki*. (Lesaka)

Or *egoki* eta nik ez *jakinki*. (Igantzi)

Gu Alzata aldera begira eta ura Illekuetatik *elduki*. (Bera)

⁷ Iñigo, P., Salaberri, P., Zubiri, J. J., “-Ki aditz atzizkiaren gainean”, *Fontes Linguae Vasconum* 69, 1995, 243-295.

Adiera honetan gazteek eta haurrek ia ez dute erabiltzen. Hori bai, azken boladan batzuk *izaki* erabiltzen hasi dira forma hori bertako berezitasuna omen dela-eta erabili nahirik-edo. Bertze aditzekin, nik behinik behin, ez diet entzuten. Baina kontua da, *izaki* entzuten diedanetan, *izanik* (= ‘siendo’) ordezkatzeko erabiltzen dutela. Horretaz gainera, *izanik* gerundioari ematen zaion doinua ematen diote. Eta egia da testuinguru batzuetan *izanik*-ek hartzen duen zentzura hurbiltzen dela, baina doinua bertzelakoa izateaz gainera, *izanik* mendeko perpausa da eta *izaki*, aldiz, normalki koordinatua. Horregatik onartzen ditu bere ondoan –*izanik*-ek ez bezala– eta edo *baina* juntagailuak.

Iaz Berako 15-16 urteko neska-mutil talde batek *izaki* erabiltzen zuela ikusita, galdetu nien *izaki* erratean zer adierazi nahi zuten. Eta berehala erantzun zidaten: *izanik balitz bezala erabiltzen dugu, baina politagoa da eta gainera hemengoa*. Eta ea aukeran erabiltzen zituzten –batak bertzea ordezkatzeko moduan– galdegin nienean, baietz, erantzun zidaten. Eta nik orduan *Amodioa zoin den zoroa* kantaren zati bat erakutsi nien, eta erran ea hor ageri diren *izaki* eta *eramaki* –beren ustez baliokideak diren– *izanik* eta *eramanik* erabilia ordezkatzeko gauza ote ziren:

Amodioa zoin den zoroa
mundo guziak badaki.
Nik maiteño bat *izaki* eta
bertze batek *eramaki*...

Eta hasi ere hasi ziren: *nik maiteño bat izanik eta bertze batek eramanik*... Baina berehala konturatu ziren hori ezinezkoa zela.

Gauza bera adierazi nahi baduzue –erran nien–, saia zaitetze *izan* eta *eraman* sartzen, eta ikusiko duzue adiera bera izanen duela esaldiak eta, gainera, hanpadura eta doinua ere berbera izanen duela:

Nik maiteño bat *izan* eta
bertze batek *eraman*...

Horrela adierazten dute, hain zuzen, –partizipio burutua erabiliz– esaldiaren hanpadura bertze euskalki batzuek eta

gipuzkerak batik bat. Hona hemen adibide batzuk, Bernardo Atxagaren *Behi euskaldun baten memoriak*⁸ nobelatik hartuak:

Nor izango ta behia *izan*. Denak berarekin ahaztuta *egon* nonbait⁹.

[**Guk:** Nor izango ta behia *izaki*. Denak berarekin ahaztuta *egoki* nonbait.]

Baina aurreneko behi hura ergela *izan*, eta gure mordoxka zenbatekoa zen *galdetu* ez¹⁰.

[**Guk:** Baina aurreneko behi hura ergela *izaki*, eta gure mordoxka zenbatekoa zen *galdetu* ez.]

Jakina, umea *izan* eta artean ez *jakin* munduan hizkuntza desberdin asko zeudenik¹¹.

[**Guk:** Jakina, umea *izaki* eta artean ez *jakinki* munduan hizkuntza desberdin asko zeudenik.]

Garbi ikusten ahal da Atxagaren partizipio hanpatuak eta gure *-ki* atzizkidunak baliokide direla.

Koldo Zuazok ere badarabil partizipio burutu hanpatua bere *Euskararen sendabelarrak*¹² liburuan erraterako. Hona hemen adibide pare bat:

Eta horretarako, nonbait, euskalkiak ez *izan*, egokiak, ez *izan*, behar bezain jasoak¹³.

[**Guk:** Eta horretarako, nonbait, euskalkiak ez *izaki* egokiak, ez *izaki* behar bezain jasoak.]

Baina, nonbait, "merkealdia" ez *izan* nahikoa jaso eta moderno!¹⁴

[**Guk:** Baina, nonbait, "merkealdia" ez *izaki* nahikoa jaso eta moderno]

Hemen ere baliokideak direla ikusten dugu.

Eta lehen aipatutako Berako neska-mutilengana itzuliz, galdetu nien:

- Eta zuei nork erran dizue *izanik* eta *izaki* sinonimoak direla eta batak bertzea ordezkutzen ahal duela?
- Hiztegietan hala paratzen du.

⁸ Atxaga, B., 1991, *Behi euskaldun baten memoriak*, Pamiela, Iruñea.

⁹ Ibid. 34. or.

¹⁰ Ibid. 35. or.

¹¹ Ibid. 47. or.

¹² Zuazo, K., 2000, *Euskararen sendabelarrak*, Alberdania, Irun.

¹³ Ibid. 138. or.

¹⁴ Ibid. 139. or.

- Eta zein dira begiratzeko dituzuen hiztegiak.
- Euskara-euskararako Sarasolaren *Euskal Hiztegia* eta euskara-gaztelaniarako Elhuyar-en *Euskara-Gaztelania / Castellano-Vasco Hiztegia* eta gehien *Elhuyar Hiztegi Txikia*.

Begiratu ditut hiztegi horiek eta honela diote:

Ibon Sarasolaren *Euskal hiztegiak*:

“**2 izaki izanik**

Indar guztiak eskuetan *izaki*, eta halere jendearen beldur.
Beste eginkizunik ez *izaki* eta, hor aritzen dira umeentzako eskolak egiten”.

Adibide hauetan, guk errandakoaren arabera, primeran jarriak daude bi *izaki*-ak, esaldi hanpatzaileak baitira; baina ezinezkoa zaigu *izaki* paratu beharrean *izanik* paratzea. Eta jartzekotan, aldaketa batzuk egin beharrean egonen gara. Batetik ondotik doazen *eta halere* lehenengoan, eta *eta* bigarrean kendu beharko ditugu eta, orduan, hanpadura galtzen digute esaldiek. Eta jendeak hiztegian *izaki=izanik* ikusten badu, sinonimotzat hartzen ditu eta, aukeran, norberaren gogoaren arabera bata edo bertzea erabiltzen.

Baina saia gaitezen *izaki*-ren ordez *izan* paratzen. Ez digu inolako arazorik sortuko, ez erranahiaren aldetik, ez hanpaduraren aldetik, eta gainera ez dugu juntadurarik kendu beharko.

Indar guztiak eskuetan *izan*, eta halere jendearen beldur.
Beste eginkizunik ez *izan* eta, hor aritzen dira umeentzako eskolak egiten.

[Sarasolaren hiztegiak gero honela segitzen du:

“*D(ir)elako, izaten d(ir)elako*.

Oihenart poetak ez du merezi, ene ustez, Oihenart historialariari zor zaion laudorioa; bi dohain horiek, ordea, elkar ezin ikusi dutenak *izaki*, apika.

Eta azkenean, nork esan, inor baino berritsuago azaldu zaigu: zaharra hiztuna *izaki* nonbait”.

Honek ez du inolako arazorik sortzen, gutiz goiti beheiti, hori delako bere erranahia. Dena dela, esaldi hauetan ere *izaki*-ren ordez *izan* sartu eta esaldiak ez digu inolako ñabardurarik galduko]

Elhuyar Hiztegiak honela dio:

2 izaki. *Adb.* 1 *Siendo, al ser; teniendo, al tener; estando, al estar:*

Indar guztia eskuetan *izaki*, pilotan jokatzen hasi zen: *al tener* toda la fuerza en las manos comenzó a jugar a pelota.

Beste lanik ez *izaki*, etxera joan dira: *al no tener* más trabajo se han ido a casa.

Zalantzarria da esaldi horietan *izanik* sartzea *izaki* ordezkatzeko. Eta ordezkatzuz gero, batetik *izaki*-k duen hanpatzeko indarra galduko du; bertzetik, doinua ere bertzelakoa litzateke, eta hitzen ordena behinik behin aldatu beharko litzateke. Bigarren esaldian konparazio baterako, “etxera joan dira, beste lanik ez *izaki* nonbait”.

[Gero honela segitzen du:

2 *Pues es, está, tiene...:*

Gau guztia hitz egin eta hitz egin aritu naiz: oso hitzuna *izaki* nonbait: me he pasado toda la noche charlando, *pues* al parader *soy* muy cotorra.

Honek ez du inolako arazorik sortzen eta *izan* jartzen ahal dugu *izaki* ordezkatzeko eta esaldiak ez digu inolako ñabardurarik galduko].

Elhuyar Hiztegi Txikia-k –aipatutako gure neska-mutilek gehien erabiltzen omen zutenak–, honela dio:

2 izaki. *Adb.* *Siendo, estando, teniendo.*

Zuek nire ondoan *izaki*, lasai egon naiteke: *estando* vosotros a mi lado, puedo estar tranquilo”.

Hiztegi txikiak handiaren laburpena *izaki* nonbait, eta behin kentzen hasita zuzen zegoena kendu eta okerrena aukeratu.

Adibide horretan garbi dago esaldiak *izanik* eskatzen duela eta ez *izaki*.

Hona iritsita, ohar bat egin nahi nuke. Ez dakit hiztegien eragina gure gaztetxoengana ez ezik helduengana ere ez ote den iritsi. Izan ere, gaurko euskal hedabideetako esatari batzuek, *izaki* gero eta maizago erabiltzen digute –bertzeak: *eramaki*, *joaki*, *ekarki jakinki...ez dizkiezu inoiz entzunen*–. Eta esaldiaren ordenari eta ematen dioten doinuari erreparatzen diogunean, berehala konturatzen gara, hamarretatik bederatzietan, *izanik*-en sinonimotzat hartu eta hau ordezkatzeko erabiltzen dutela.

Eta zein da *-ki* atziki hanpatzailearen kontu honetatik ateratzen ahal dugun ondorioa?

Jose Maria Azpirotzek¹⁵, –euskaltzain urgazle izan zenak–, zera dio gai honi buruz: «En Leiza *-ki* [izaki, ibilki] no tiene sentido de gerundio. La traducción sería “resultó que entonces... aquel día...”»¹⁶.

Hogeita bortz urte lehenago, Manuel Lekuonak¹⁷ antzeko zerbait idatzi zuen. Hona hemen bere hitzak: «Oyartzun'en *izaki*, *ibilki*, *egoki*...erabiltzen ditugu –itzetik ortzera erabili gañera–, bañan ez gerundio bezela, infinitibo bezela baizik. *Izaki* erabiltzen dugu *izan* bezela-bezelaxe. Gipuzkeraz *-ki* gabeak duan esan-nai berbera ematen diogu guk»¹⁸.

Eta ni erabat bat nator bai Azpirotzekin bai Lekuonarekin eta, haiek bezala, ondorio hau aterako nuke: Nafarroan, –eta Bortzerrietan zehazki– *izaki* ez da *izanik*, *izan* baizik; *izan* hanpatzailea alegia, eta aspektu puntukaria duena, Atxaga eta Zuazoren esaldietan ikusi dugun bezala. Eta *izaki*-z dioguna gauza bera diogu *ibilki*, *joaki*, *egoki*, *helduki*, *ekarki*, *eramaki*, *jakinki* eta abarrei buruz.

B) *-katu/-ketu* aditz atzizkia

Gramatikan ez dut inon aditz atzizki honen aipamenik ikusi. Nik aurkitu ditudan aipamen bakarrak gaur hemen omenduak izan diren eta, Pello Apezetxeari esker, hobeki ezagutu eta gogoratu ditugun Fr. Eusebio de Echalar eta Teodoro Arburua

¹⁵ Azpiroz, J. M., “Azkue hiztegiari gehituz”, *Euskera* 26, 239-244.

¹⁶ Ibid. 243. or.

¹⁷ Lecuona, M., “-Ki, gerundio atzizki?”, *Euskera* 1, 1956, Bilbo, 145- 148.

¹⁸ Ibid. 146. or.

etxalartarrek egindakoak dira. Fr. Eusebio aditz atzizki honen hedaduraz ari izan zitzaigun *Jakintza*-n¹⁹. Honela dio:

«Nosotros empleamos frecuentemente un sufijo verbal no recogido por los tratadistas: *-ketu*, v. gr. *ibilliketu*, *izanduketu*, *etorriketu*, *ikusiketu*, *emanketu*. Se dice en los pueblos del Bidasoa hasta Fuenterrabía. No se declina. He solido andar, estar, venir, ver, dar, he llegado a...»

Guk badakigu Malerrekan ere ohikoa dela eta Goizuetan ere erabiltzen dela; baina uste dut ez den Baztanera iristen.

-katu erabiltzen da gehienetan; Bortzerrietan *-ketu* ere aditzen bada ere batzuetan.

Partizipio burutuari lotzen zaio *-katu* / *-ketu* eta ez aditzoinari eta bertze hizkera batzuetan *izan*-ek hartzen duen adiera bera du, gaztelaniazko “*he llegado a...*” edo adierazteko erabiltzen dena:

Ikusikatu dut erreka ortan gizon bat illa (= *ikusi izan* dut erreka horretan gizon bat hila). (Etxalar)

Baina ikus dezagun Teodoro Arburuak *Euskal-Esnalea*-n eman zigun azalpena:

«*Ikusiketu*, *adituketu...* *ta abar*. Bera'n eta Etxelar'an eta bear bada bertze auzo-erriyetan erraiten dugu:

–*Ikusiketu* dut or lenago erbia.

–Ori adituketu nion aita zenari.

–Oriyek zelayan, zabaliyan, utziketu gaituzte.

Adierazi nai dugu oriyetan erdaldunen:

–*Ahí he llegado á ver antes liebre*.

–*He solido oír eso al difunto padre*.

–*Esos nos han solido dejar á la luna de Valencia*.

¿Zein ote da *ketu* orren itxorkuna?

Azkue aba jaunari oartu zitzayon itz orriyaz, eta egundaño ez entzun eta ez irakurri etzuela ziyon euzkel-yakitun aundi orrek»²⁰.

Hona hemen Bortzerrietako adibide batzuk:

¹⁹ Echalar, Fr. E., “Palabras vascas en Monumentos Romanos”, *Jakintza* 1933, 279

²⁰ Arburua Teodoro, “Galdeak 10'g. Galdea” *Euskal Esnalea* 1914, 20

Ta nola zen ola eiña, soldaduk *einkatuk*, (<eginkatuak),
ta nola ziren planuk... (Bera)
Nik olko kontuk *adittuketu* ttut. (Igantzi)
Erriyin *ibilkatu* gara urtezar arrats batin... (Arantza)

Zenbaitetan *izan* eta *-katu*, biak, erabiltzen dira erredundantea bada ere:

Ni ibilli *izandukatu* naiz an. (Etxalar)
Aditz atzizki hau ere nekez entzuten da gazteen eta hurren artean.

C) *gogo aditz atzizkia*.

Atzizki hau ere partizipioari lotzen zaio eta ez aditzoinari: *joangogo*, *erosigogo*, *ekarrigogo*, eta abar.

Adierari dagokionez, garbi dago ez direla *joateko gogoa dut* edo *erosteko gogoa dut* esaldien baliokideak. Aditzari, gogoarena baino gehiago, asmoaren ñabardura eransten dio, aditzaren ekintza gauzatzeko erabakia hartua-edo izanen balu bezala. Hortaz, *-t(z)zeko asmoa* edo, adierazten du.

Aditz atzizki honen hedadura ez da hagitx zabala, baina zalantzarik gabe *-katu/ketu* atzizkiarena baino zabalagoa. Hona hemen zenbait adibide:

Biyar zure itxera *joangoo* dut (= zure etxera joateko asmoa dut, joatea pentsatzen dut). (Lesaka)

Olko zerra bat *erosigoo* dut (= holako zerra erosteko asmotan nabil, erostea pentsatzen dut). (Arantza)

Eldu den urtian tillatua *moldatugoo* dut, okerrikan suertzen ezpada (= Heldu den urtean teilatua moldatzeko asmoa dut / moldatzea pentsatzen dut, okerrik suertatzen ez bada). (Bera)

Donamaritik do bertze nunbaitik *ekarrigoo* dugu egurra negua trankill pasatzeko (= ekartzeko asmoa dugu / ekartzea pentsatzen dugu. (Lesaka)

Aurreko aditz atzizkia bezala, hau ere nekez aditzen da gazteen artean.

7. Azentua

Beti aditu izan dugu Bidasoa aldeko azentua hitzaren azentua dela eta ez esaldiarena eta nahiko markatua (Zuberoakoaren ondotik agian markatuena):

Bedé(ra)tzi, abís(a)tu, zár(re)na, óin(e)tukuk /óin(e)takuk...

Bortzerrietan eta Malerrekan beti lehenbiziko edo bigarren silaban joanen da azentua, inoiz ez hirugarrenean (Irun eta Hondarribian edo Baztanen, bai):

Ostíkua, katákuxintxa, berótasuna, kánpotarra, mínbizi(y)a...
Eta behin azentuak silaba batean jotzen badu, handik ez da mugitzen, nahiz eta hitz hori nahi den adina luzatu:

kánpo, kánpotarra, kánpotarrari, kánpotarrangatik...
emákumia, emákumindako...
Elízondo, Elízondokundako...

Normalena bigarren silaban jartzen da azentua:

astélena, baséri(y)a, gorpútza...

Silaba bakarrakoetan, jakina, lehenbiziko silaban eta bi silabako batzuetan ere bai:

bágo, bésta, írri, bíño, séme, txístu, télla...

Orain artio errandakoan Malerreka eta Bortzerriak bat etorri dira azentuan, eta gazteek ere, normalki, adinekoek bezala egiten dute.

Baina bada kasu bat gazteek adinekoengandik aldentzen joan direna. Hitz konposatuetan lehenengo elementuak azentua non, han joko du azentuak konposizioa egin eta gero. Adibidez:

kánpo+santua > kánposantua.

Eta, jakina, lehenengo elementua silababakarra baldin bada, azentua lehenengo silaba horretan joanen da konposizioan eta hortik ez da mugituko:

oin+utsik > óinutsik
bi+garren > bígarren
des+egin > dése(g)in

san+ferminak > sánferminak
san+estebanak > sánestebanak
Bortz+herriak > Bórtzerri(y)ak, eta abar.

Eta, erran bezala, gazteek atzo artio iraun duen azentu modu hau aldatu dute hitz konposatu batzuetan. Gaur hiru hondarreko hitzetan bigarren silaban sartzen da azentua, hala nola:

Lesakako sanférminak, Berako sanéstebanak, Botzíriak / Bortzérriak...

Egia erran, gaur 70-80 urtekoek bakarrik markatzen dute lehenengo silaba hiru hitz konposatu horietan.

Eta gazteen artean *oinútsik dabil* eta gisakoak ere entzuten dira.

8. **Esapideak** edo **erranerak**

Hona hemen erranera batzuk gaur artio barra-barra entzun izan direnak, bertzeak bertze Bortzerrietan erraten direnak, baina gazteek hagitz gutitan edo behin ere erabiltzen ez dituztenak.

- Isiltzeko *hobea zaude* (= *baduzu isiltzeko ordua*)
- Bestak bukatzeko *hobeak ziren* (= *eskerrak bukatu diren! ...*)
- *Hobe duzu gero* inori ez erran! (= *ez gero inori erran!*)
- Zurekin solas egin nahi dut, erran zion *abatik hortzera* (= *hitzetik hortzera*)
- Etxe horretako semea? *Haize puska bat!* (= *espantu eta itxura bertzerik ez*)
- Zuk kontatutakoa gezurra ez ote den *egoten naiz* batzuetan (= *pentsatzen dut*)
- Egunero autoan eraman behar bazaitu, *ez diozu lan txarra eman!* (= *zama handia jarri diozu*)
- Eginen dizu biharko *barrenak hala laguntzen badio* (= *gogorik baldin badu*)
- *Hi bizi haiz, hi!* (= *bai ongi bizi haizela!*)
- *Hi haiz, hi!* (= *ikaragarria haiz gero!*)
- *Atzokoaren ondoan* anitez hobeki da gaur! (= *atzokoarekin konparatuta*)
- *Ezarian-ezarian* erran zizkion ederrak! (= *poliki-poliki, pixkaka-pixkaka*)

- Joan den astean *euria leher* aritu zuen (= *ikaragarri*)
- *Hats handitua* ailegatu da etxera (= *arnas estuka...*)
- Hau eta hau erran nion *alde-aldera* (= *gutiz goiti beheiti*)
- Zorriak baino lotsagabeagoa da. *Hala duzu, bada!* (= *badakit gaizki dagoela erran dudana, baina merezia zuen!*)
- Dirua *hobeki dauka* emakume horrek! (= *dirua bertzerik ez du*)
- Ordu batez bukatuko nuke lan hori! *Nonbaitere!* (= *gero ere bertzelako gauza!*)
- *Igandea gabe* joan nahi dut Elizondora (= *igandea iritsi baino lehen*)
- Amak ere joan nahi du *noski* gurekin Irunera. (= hala iruditzen zait, hala uste dut)
- *Duikabe* oroituko da bihar nire urtebetetzea dela (= *hala uste dut, hala espero zait*)
- Hi aizkoran ikusi eta *harritu ez banaiz ni!* (= *erabat harrituta utzi nauk*)
- Koldo ere heldu da gurekin? *Heldu ote den, bada!* (= *jakina! Horixe!*)
- *Nork egin baitu ere* etxe hori, ez du gustu handirik izan. (= *egin duenak egin duela*)
- *Iduri eta horrek jakinki* nor izan den (= *badakien plantak egiten ari da, baina ziur naiz ez dakiela...*)
- Ez duzu ukatu; *geroztik* egia zen (= *beraz,...*)
- Adinak nola eramaten duen! (= *ahalbideak galarazten ditu*)
- Ezkilak *jotze aldera* kafea, kopa eta purua ematen zidaten. (= *jo ordez, jotzeagatik*)
- *Apen demonios / apen kristo* etorriko da! (= *ez da etorriko, ez!*)

9. Lexikoa

Lexikoari dagokionez ere, esapideekin gertatzen zaigun gauza bera gertatzen zaigu. Hurrengo hitzak, erraterako, orain artio ahotik hortzera erabili izan badira ere, nekez entzuten ditugu gazteen ahotan:

- *Agian* (= ‘*ojalá*’): etorriko da *agian!* (= *etorriko ahal da!*)
- *Artexa [artezia]* (= *esku trebea*): nire anaia *artexa* izan da betitik
- *Ausarki* (= *ugari*): badugu janaria *ausarki* (= *anitz, ugari...*)
- *Bizkorki* (= *ugari, anitz...*): jendea *bizkorki* etorri zen.
- *Erdazu* (= *lerdetsu*): ume *erdazu* zikina!
- *Erogarri* (= *zoragarri*): Eguraldi *erogarria* egin zigun.

- *Ezki* (= *beldurti, eskapoka dabilena*): jende *ezkia* duzu hori.
- *Gutizia* (= *irrika, gogo bizia*): txokolatea jateko *gutizia* dut.
- *Iraungi* (= *itzali*): *Iraungi* dituzu argiak?
- *Hitz debeku* (= *toteltasun*): *hitz debekua* du mutiko horrek (= *totela da*)
- *Jendaki* (= *ahaide*): zure *jendakia* da hori?
- *Kokollka* (= *kokoriko*): gustura ibiltzen dira *kokollka*.
- *Mendratu* (= *mespretxatu*): mundu guzia *mendratu* nahizik dabil.
- *Obeni(a)n* [*hoberenean*] (= *beharbada*): *obenin* gaur joanen dira.
- *Zenberena* (= ‘*requesón*’): hagitz goxoa zagon *zenberena*.

Etxalarren, 2007ko apirilaren 21ean
Patxi Iñigo Ariztegi